

Правноисторијска анализа верских промисорних заклетви владара Србије у 19. и 20. веку

Миљан Лазовић,

Докторске студије, Правни факултет Универзитета у Београду

Апстракт: У овом раду аутор се бави истраживањем питања верских промисорних заклетви у Србији кроз историјску и уставно – правну анализу српских уставних система са упоредном анализом заклетви у савременом правном поретку Грчке и Немачке. Да би се испитала оправданост присуства верског елемента у актуелном Уставу Србије потребно је истражити не само историјски континуитет постојања верских заклетви у српским уставима него и питање функционалности слободе вероисповести у оквиру члана 9. Европске конвенције и њеног ограничења на основу праксе Европског суда. Слобода вероисповести као једно од основних људских права загарантована је различитим међународним документима и као таква подразумева право да се исказе или не исказе верско уверење. Ова чињница се утврђује на основу анализе праксе Европског суда за људска права у случају – *Бускарини против Сан Марина* у којем се приказује пример ограничење права на слободу вероисповести. Такође, идеја спомињања Бога у Уставу биће разматрана кроз компаративну анализу химне Боже правде са освртом на председничку заклетву у Србији. Елаборираће се верски додаци или формуле „Тако ми Света Тројица помогла“ и „Тако ми Бог помогао“ и указати на њихово шире значење у теолошком и правном смислу. У овом раду аутор ће настојати да на основу правноисторијске анализе уставних система Србије, анализе права на слободу вероисповести и праксе Европског суда за људска права оправда опционо присуство верског додатка „Тако ми Бог помогао“ у тексту заклетве коју садржи актуелни Устав Републике Србије из 2006. године.

Кључне речи: *Устави Србије - Слобода вероисповести - Европски суд - Европска конвенција - председничка заклетва - заклетва у Грчкој - заклетва у Немачкој.*

1. Верске заклетве у Уставима Србије у 19. веку

1.2. Верска заклетва у Уставу Кнежевине Србије из 1835. године

У члану 1. Сретењског Устава се прокламује да је Србија нераздељена и у свом раду независна Кнежевина по признању Махмуда Другог и императора Николаја Првог. Када је реч о уређењу цркве, у православној источној цркви један је Митрополит српски (члан 92.) и једино Митрополит и српски Архијереји могу бити позвани од Књаза и Државног Совјета у саветовању о црквеним питањима (члан 96.). У Кнежевини Србији лице Књаза је свето и неприкосновено и он не може бити одговоран за своја дела владања за које одговарају остале српске власти (члан 15.). Књаз је глава државе и има право по преслушању државног Совјета да даје законе и уредбе и да их извршава посредством Попечитеља различитих струка (члан 16.). Према члану 44. Сретењског Устава, Књаз Српски издаје при ступању на достојанство своје народу на часном крсту и светом Јеванђељу следећу заклетву:

„Заклињем се светом, јединосущном и неразједном Тројицом, да ћу Устав Књажевства Србије држати тачно и совјесно у цјелости, и да ћу сваког придржавати, да га такође у цјелости држи; да ћу бранити неповредимост православне источне цркве у Србији, да ћу свим силама и средствима чувати цјелост Србије и обштенародну слободу личности, и безбједност имања и права сваког Србина, а најпосле да ћу се свакојачко старати, да обезбедим и узвисим благостаније и свега народа Србског воопште и свакога Србина понаособ. Тако ми Бог помогао.“¹

1.3. Заклетва у Уставу Србије /Турски Устав/ из 1838. године

Други српски устав, написан у Цариграду, донет је 1838. године у форми наредбе турског султана – хатишерифа и познат је као Турски Устав или Четврти хатишериф. Претходна три хатишерифа која су уређивала положај Србије у оквиру Турског царства донета су 1829, 1830 и 1833. године. Назив „Турски Устав“ је први употребио кнез Милош Обреновић, с циљем да му оспори углед. Основно обележје Устава из 1838. године је да су потврђена вазална права Србије предвиђена претходним хатишерифима и ограничена је власт кнеза највишим правним актом. Србији није признато право на независну унутрашњу аутономију и самостално доношење Устава. Порта је задржала

¹ Устав Књажевства Србије /Сретењски Устав/ из 1835. године. [https://projuris.org/RETROLEX/Ustav%20Knezevine%20Srbije_Sretenjski%20ustav%20\(1835\).pdf](https://projuris.org/RETROLEX/Ustav%20Knezevine%20Srbije_Sretenjski%20ustav%20(1835).pdf) (посећено 14.1.2021).

право да одлучује о унутрашњем уређењу земље и директно посредује у случају сукоба између кнеза и Совјета.² Турским Уставом прописано је да кнез и саветници полагају истоветну заклетву која гласи:

„У руке Митрополита којом се они завјешчавају, не чинити ништа противно интересима народа, дужностима које су им наложене ни овим званијама, дужностима њиове совјести, ни мојој Царској вољи.“³

Дакле, Турски Устав није садржао верски додатак у заклетви и она као таква нема религијски карактер. У тексту заклетве се наглашава лојалност Султану (Цару/његовој Царској вољи).

1.4. Верска заклетва у Уставу Кнежевине Србије из 1869. године

Према Намесничком Уставу у члану 1. се прокламује да је Кнежевина Србија наследна уставна монархија са народним представништвом. У Србији Књаз је поглавар државе и има сва права државне власти које извршава по одређењима Устава. Његова је личност неприкосновена и неодговорна (члан 3.). Књаз је заштитник свих вероисповести које су у држави признате (члан 120.). У члану 11. се тврди да књаз мора бити православне источне вере. Приликом ступања на владу он полаже пред првом скупштином заклетву:

„Ја (име) примајући владу, **заклињем се свемогућим Богом** и свим што ми је најсветије и најмилије на овом свету, пред светим његовим крстом и евангелијем, да ћу земаљски устав неповређен одржати, да ћу по њему и законима владати, и да ћу у свим мојим тежњама и делима само добро народа пред очима имати. **Изричући свечано ову моју заклетву пред Богом** и народом, **прививијем за сведока Господа Бога**, коме ћу одговор давати на страшном његовом суду, и потврђујем истиност ове заклетве **целивањем св. Евангелија и крста Господа Спаситеља Исуса Христа. Тако ми Господ Бог помогао! Амин.**“⁴

² Миодраг Радојевић, „Устав Кнежевине Србије од 1838. године (Турски Устав)“, у: *Политичка ревија*, год. 2011, број. 2, 412.

³ Марко С. Павловић, „Заклетва у историји српске уставности“, у: *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 4/2018, 1565.

⁴ Устав Кнежевине Србије /Намеснички Устав/ из 1869. године.

<http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Namesnicki-ustav-iz-1869.pdf> (посећено 14.1.2021).

1.5. Верска заклетва у Уставу Краљевине Србије из 1888. године

Према члану 1. Краљевина Србија је наследна уставна Монархија с Народним Представништвом. У члану 3. се прокламује да је државна вера у Србији источно – православна и да је српска црва аутокефална. Она не зависи ни од које стране Цркве, али одржава јединство у догмама са Источном Васељенском Црквом. Краљ јепоглавар државе и има сва права државне власти које извршава по одредбама овог Устава. Његова личност је неприкосновена и не може му се ништа ставити у одговорност, нити Краљ може бити тужен (члан 40.). Примајућу краљевску власт у руке, према члану 60. Краљ полаже пред Народном Скупштином заклетву која гласи:

„Ја (име) ступајући на Престо Краљевине Србије и примајући Краљевску власт, **заклињем се свемогућим Богом** и свим што ми је најсветије и најмилије на овоме свету, да ћу чувати независност Србије и целину државне области, да ћу земаљски Устав неповредан одржати, да ћу по њему и законима владати, и да ћу у свим својим тежњама и делима добро народа пред очима имати. Изричући свечано ову моју заклетву пред Богом и народом, **призивам за сведока Господа Бога, коме ћу одговор давати на страшnome његовом суду. Тако ми Господ Бог помогао! Амин.**“⁵

2. Верске заклетве у Уставима Србије у 20. веку

2.1. Верска заклетва у Октроисаном Уставу Краљевине Србије из 1901. године

У Октроисаном Уставу из 1901. године у члану 3. се прокламује да је у Краљевини Србији државна вера Источна Православна и да је Православна Црква Краљевине, по догматима једнака са Источном Васељенском Црквом, као и то да је независна и аутокефална. У Краљевини Србији краљ је поглавар државе и он има сва права државне власти коју врши по одредбама устава и његова личност је неприкосновена. Према члану 7. краљ и његова деца морају бити вере Источне Православне. По доласку на престо Србије, према члану 20. краљ полаже верску заклетву која гласи:

„Ја (име) **заклињем се Свемогућим Богом**, да ћу чувати независност и целину Краљевине, да ћу владати по Уставу и законима, да ћу одржати неповређена

⁵ Устав Краљевине Србије из 1888. године.

<http://www.ius.bg.ac.rs/prof/materijali/martan/USTAV%20KRALJEVINE%20SRBIJE%201888.pdf> (посећено 14.1.2021).

права народа и да ћу у свим Својим делима и тежњама вазда имати пред очима добро народно. **Тако ми Господ Бог помогао.**⁶

2.2. Верска заклетва у Уставу Краљевине Србије из 1903. године

У члану 1. се прокламује да је Краљевина Србија наследна уставна Монархија с Народним Представништвом, док се у члану 3. прокламује да је вера у Србији источно – православна и да српска Црква аутокефална и да не зависи ни од које стране Цркве, те да одржава јединство у догмама с Источном Васељенском Црквом. Краљ као поглавар државе је личност неприкосновена и не може му се ништа ставити у одговорност и не може бити тужен. У члану 41. се тврди да краљ и његов Дом морају бити источно – православне вере. Приликом доласка на престо краљ полаже верску заклетву која према члану 60. гласи:

„Ја (име), ступајући на Престо Краљевине Србије и примајући Краљевску власт, **заклињем се свемогућим Богом** и свим што ми је најсветије и најмилије на овоме свету, да ћу чувати независност Србије и целину државне области, да ћу земаљски Устав неповредан одржати, да ћу по њему и законима владати, и да ћу у свима мојим тежњама и делима добро народа пред очима имати. Изричући свечано ову моју заклетву пред Богом и народом, **призивам за сведока Господа Бога, коме ћу одговор давати на страшном његовом суду. Тако ми Господ Бог помогао! Амин.**⁷

2.3. Верска заклетва у Видовданском Уставу Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца из 1921. године

Држава Срба, Хрвата и Словенаца је уставна, парламентарна и наследна монархија. У члану 12. се јемчи слобода вере и савести. Усвојене вероисповести су равноправне пред законом и могу свој верозакон јавно исповедати. Усвајају се вере које су у било ком делу Краљевине добиле законско признање и друге вере могу бити признате законом. У својене и признате вере самостално уређују своје унутрашње верске

⁶ Октроисани Устав Краљевине Србије из 1901. године.

<http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Oktroisani-ustav-iz-1901.pdf> (посећено 14.1.2021).

⁷ Устав Краљевине Србије из 1903. године.

[https://projuris.org/RETROLEX/Ustav%20Kraljevine%20Srbije%20\(1903\).pdf](https://projuris.org/RETROLEX/Ustav%20Kraljevine%20Srbije%20(1903).pdf) (14.1.2021).

послове и управљају своју закладама и фондовима у границама закона. Међутим, Устав прокламује да верски представници не смеју употребљавати своју духовну власт преко верских богомоља или преко написа верског карактера или при вршењу своје званичне дужности, у партијске сврхе. Као и у претходна два Устава, краљева личност је неприкосновена и не може му се ништа у одговорност ставити нити може бити тужен према члану 55. Када је реч о верској заклетви, у складу са чланом 58. краљ је полаже пред Народном Скупштином и гласи:

„Ја (име), ступајући на престо Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и примајући Краљевску власт, **заклињем се свемогућим Богом** да ћу чувати јединство народа, независност државе и целину државне области, и да ћу Устав неповредан држати; да ћу по њему и по законима владати, и да ћу у свима својим тежњама добро народа пред очима имати. **Тако ми Господ Бог помогао. Амин!**“⁸

2.4. Верска заклетва у Уставу Краљевине Југославије /Септембарски Устав/ из 1931. године

У септембарском Уставу дефинише се да је Краљевина Југославија је наследна и уставна монархија. У члану 11. се јемчи слобода вере и савести. Усвојене вероисповести су равноправне пред законом и могу свој верозакон јавно исповедати. Верски претставници не смеју употребљавати своју духовну власт преко верских богомоља или преко написа верског карактера или иначе при вршењу своје званичне дужности у партиске сврхе. Исто тако ником није допуштено да у богомољама или приликом верских скупова и манифестација се врши било каква политичка агитација. Према члану 29. Устава краљ је заточник народног јединства и државне целине и чувар интереса. Као и у претходна три Устава, краљева је личност неприкосновена. Краљу се не може ништа у одговорност ставити нити Краљ може бити тужен. Ступајући на престо, Краљ полаже пред Народним Претставништвом заклетву која гласи:

„Ја (име) ступајући на престо Краљевине Југославије и примајући Краљевску власт, **заклињем се свемогућим Богом**, да ћу чувати изнад свега јединство народа, независност државе и целину државне области и да ћу по Уставу и

⁸ Видовдански Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца из 1921. године. [https://projuris.org/RETROLEX/Ustav%20kraljevine%20SHS_Vidovdanski%20ustav%20\(1921\).pdf](https://projuris.org/RETROLEX/Ustav%20kraljevine%20SHS_Vidovdanski%20ustav%20(1921).pdf) (15.1.2021).

законима владати, и да ћу у свима својим тежњама добро народа пред очима имати. **Тако ми Господ Бог помогао. Амин!**⁹

2.5. Заклетве у комунистичким и посткомунистичким уставима

У комунистичким уставима промењем је карактер заклетве. У Уставу Федеративне Народне Републике Југославије из 1946. године се не налази текст ниједне заклетве. У Уставу Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, као и у Уставу Социјалистичке Републике Србије из 1963. године није било заклетве тј. свечане изјаве. У Уставу СФРЈ из 1974. године, уместо заклетве јавља се свечана изјава која гласи:

„Изјављујем да ћу се борити за заштиту суверености, независности и интегритета земље и за остваривање власти радничке класе и свих радних људи, да ћу се залагати за остваривање братства и јединства и за равноправност народа и народности, за развитак социјалистичког самоуправног друштва и за остваривање заједничких интереса радних људи и грађана Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и да ћу се придржавати устава СФРЈ и савезних Закона и савесно и одговорно вршити своју дужности“.¹⁰

У поглављу 8 које се бави давањем свечаних изјава, члан 397. прописује да ову свечану изјаву приликом ступања на дужност дају Председник Републике, председник и чланови Председништва СФРЈ и председник и чланови Уставног суда Југославије. Са друге стране, председник и председници Скупштине СФРЈ, председници већа Скупштине СФРЈ, председник и чланови Савезног извршног већа, председник и судије Савезног суда, савезни секретари и други савезни функционери које бира или именује Скупштина СФРЈ приликом ступања на дужност, дају свечану изјаву у тексту који утврди Скупштина СФРЈ.

Прелазак са комунистичког система у систем либералне демократије рефлектовао се и на садржину текстова заклетви. У Уставу Републике Србије од 1990, текст заклетве је структурисан према другачијем вредносном систему у којем централно место

⁹ Уставу Краљевине Југославије /Септембарски Устав/ из 1931. године.
<http://www.pfsa.unsa.ba/pf/wp-content/uploads/2018/01/Ustav-1931.pdf> (посећено 15.1.2021).

¹⁰ Устав Социјалистичке Федеративне Републике Југославије из 1974. године.
[https://sr.wikisource.org/sr-el/Ustav_Socijalisti%C4%8Dke_Federativne_Republike_Jugoslavije_\(1974\)](https://sr.wikisource.org/sr-el/Ustav_Socijalisti%C4%8Dke_Federativne_Republike_Jugoslavije_(1974)) (посећено 15.1.2021).

заузимају људска права. Према члану 86. став 6. Председник Републике полаже заклетву која гласи:

„Заклињем се да ћу све своје снаге посветити очувању суверености и целине територије Републике Србије, остваривању људских и грађанских слобода права, поштовању и одбрани Устава и закона, очувању мира и благостања свих грађана Републике Србије и да ћу савесно и одговорно испуњавати све своје дужности“.¹¹

Овај текст заклетве пренет је у Устав од 2006. године, с тим што је у њега уметнута косовска клаузула, па члан 114. гласи:

„Заклињем се да ћу своје снаге посветити очувању суверености и целини територије Републике Србије, укључујући Косово и Метохију као њен саставни део, као и остваривању људских и мањинских права и слобода, поштовању и одбрани Устава и закона, очувању мира и благостања свих грађана Републике Србије и да ћу савесно и одговорно испуњавати све своје дужности“.¹²

3. Функционалност принципа секуларности у правном поретку Републике Србије

Устав Републике Србије у члану 11. Успоставља начело световности и прокламује Србију као световну или секуларну државу у којој су цркве и верске заједнице одвојене од државе, те се ниједна религија се не може успоставити као државна или обавезна. У одељку о људским правима и слободама у члану 43. јемчи се слобода мисли, савести и вероисповести и право да се остане при свом уверењу или вероисповести или да се они промене по сопственом избору. Сходно томе, свако је слободан да испољава своју веру или убеђење вероисповедања, обављањем верских обреда, похађањем верске службе или наставе, појединачно или у заједници са другим, као и да приватно или јавно изнесе своја верска уверења. Као важан аспект слободе савести Устав гарантује право родитеља или законских старатеља да својој деци обезбеде верско и морално образовање у складу са својим уверењима, итд.¹³

¹¹ Устав Републике Србије из 1990. године.

<http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Ustav-iz-1990.pdf> (посећено 16.1.2021).

¹² Устав Републике Србије, Службени гласник РС, бр. 98/06, члан 114.

¹³ Устав Републике Србије, Службени гласник РС, бр. 98/06, члан 43.

Међутим, поставља се питање како је то Србија секуларна држава и да ли су црква и држава апсолутно одвојене институције без додирних тачака? У складу са три основна европска модела који регулишу однос цркве и државе, Србија није Уставом прокламована као држава у којој преовладљује модел стриктне одвојености (Француска, Ирска, Холандија), а ни као државна црква у којој постоји режима доминантне религије (Енглеска, Грчка, Финска = у Финској постоје две државне цркве Лутеранска и Православна црква), него у Србији преовлађује модел који је постао европски тренд, а то је модел кооперативне одвојености. Уставни суд Србије тумачи начело секуларности тако што однос цркве и државе дефинише као однос „**кооперативне одвојености**“, те одређене проблеме и задатке решавају кроз међусобну сарадњу. Између ове две институције дакле, нема стриктне одвојености нити идентификације цркве са државом, него су цркве и верске заједнице слободне да самостално утврђују своју унутрашњу организацију и верске послове, а држава не сме утицати на доношење њихових прописа и одлука,¹⁴ па тако кроз кооперацију омогућују постизање обостраних и засебних интереса који се уједно персонификују у један системизовани и општи државно – црквени интерес.

Када се дефинисао принцип секуларности, сада се може поставити питање до које мере сежу границе секуларности у правном поретку Републике Србије? Град Београд прославља своју славу Спасовдан, као и остали градови и општине у Србији, затим Министарство унутрашњих послова, Војска Србије, политичке странке и друге државне институције уз присуство црквених великодостојника и медија обележавају своју славу. У државни систем образовања уведена је веронаука (2001/2002) као што је и у састав Београдског универзитета акредитован Богословски факултет (2004), који се финансира из државног буџета; државна химна свих грађана је молитва Богу (Боже правде); освештавају се јавне установе и државни функционери понекад траже мишљење од високих представника цркве о неким битним световним питањима, затим постојање војног свештенства итд.¹⁵ Такође, 2019. године, 24. мај као датум празновања Светог Кирила и Методија постао је, иако радан, државни празник након што је усвојен Предлог закона о допунама Закона о државним и другим празницима у Републици Србији.¹⁶ Дакле, принцип секуларности треба да омогући и обезбеди простор светог (или

¹⁴ Одлука Уставног суда Републике Србије, бр. Уз 455/2011.

¹⁵ Гордана Илић – Попов, „Финансирање црква и верских заједница“, у: *Религија, политика, право*, Институт за упоредно право, Православна Митрополија Црногорско – приморска, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд – Будва 2015, 270.

¹⁶ <https://www.prva.rs/vesti/info/315982/danas-je-drzavni-praznik-znate-li-uopste-koji> (посећено 14.9.2020.).

сакралног) у којем би се актуализовале верске слободе. Сваки верник као грађанин Републике Србије има право да испољи своја верска осећања у складу са својим верским уверењем неугрожавајући другима право да искажу или не искажу супротна верска уверења или вероисповест. Секуларна држава треба да препозна простор светог и простор световног, те да простор светог загарантује и препусти црква и верским заједницама да испоље своја верска уверења на најбољи могући начин.

4. Химна Боже правде и спомињање Бога

У претходном делу рада се испитивала функционалност принципа секуларности и указало се на повезаност црквених и државних власти кроз различите верске аспекте, као и на слободу јавног испољавања вере у секуларној држави. Србија припада моделу секуларних држава у којој се принцип секуларности дефинише као принцип „кооперативне одвојености“ у којој држава и црква сарађују у циљу обостраних интереса. У полемици о оправданости или неоправданости присуства верског додатка у промисорној заклетви председника Републике Србије анализоваће се спомињања и призивања Бога у химни Боже правде. Циљ је да се кроз анализу химне оправда опционо присуство верског додатка „Тако ми Бог помогао“ у Уставу РС и укаже на њено шире значењско разумевање. Химна (грч. ὕμνος - песма, хвалоспев) је песма у славу Бога, неке идеологије или државе. Она својом садржином изражава оданост, лојалност, побожност, као и преданост, приврженост и поштовање. У средњем веку химне су биле црквене песме, док се почетком 19 – ог века уводе националне химне, као химне владару у монархијским облицима владавине.¹⁷

Данас у модерним демократским режимима, национална или државна химна јесте репрезентативна инструментална или вокално – инструментална композиција државе која се изводи у свечаним и претежно службеним приликама.¹⁸ Пре него што је у Србији враћена химна Боже правде, била је на снази химна „Хеј, Словени“ као пансловенска патриотска песма и као таква је имплементирана у химну Социјалистичке Федеративне Републике Југославије од 1945. до 1992. године. Формирањем Савезне Републике Југославије химна „Хеј, Словени“ је постала химна те државе у периоду од 1992. па све

¹⁷ <https://sr.wikipedia.org/sr-ec/> (посећено 13.8.2020).

¹⁸ <https://sr.wikipedia.org/wiki/> (посећено 13.8.2020).

до њеног распада 2003. године.¹⁹ На основу члана 73. тачке 2. Устава Републике Србије, Народна скупштина Републике Србије, на седници Деветог ванредног заседања у 2004. години, одржаној 17. августа 2004. године, донела је: *Препоруку о коришћењу грба, заставе и химне Републике Србије.*²⁰

Међутим, коначним усвајањем новог Устава у Србији из 2006. године *de jure* враћена је химна Боже правде. У песми од осам строфа **краља** су замениле **земље, краљевину - отаџбина, круне - славе**, а стих „**српског краља Боже храни**“ измењен је у „**Боже спаси, Боже брани**“.²¹ У члану 7. став 4. Устава Републике Србије дефинише се да је званична химна Републике Србије свечана песма „Боже правде“²² упућена Богу. На основу Закона о изгледу и употреби грба, заставе и химне Републике Србије из 2009. године, у члану 35. став 1. химна Боже правде²³ као свечана песма Републике Србије се изводи **приликом свечаности полагања заклетве председника Републике.**²⁴ Ова свечана песма интегративног, тј. духовно обједињујућег и верског карактер јесте химна свих грађана Србије и као таква - прожета верском садржином нашла је своје гаранције у Уставу. Интересантна чињеница је да се изводи приликом полагања председничке промисорне заклетве. Целокупни церемонијал који се креће систематским редом, прво од полагања заклетве председника Србије, затим до извођење химне Боже правде из контекста би могао изражавати верску потврду промисорне заклетве, односно Божју потврду јавног обећања шефа државе датог у средишту Народне Скупштине. Уколико

¹⁹ http://www.arhivyu.gov.rs/active/srlatin/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/drzavni_simboli/himna.htm (посећено 13.8.2020).

²⁰ <https://sr.m.wikisource.org/sr> (посећено 14.8.2020).

²¹ <http://ts366544v061.moji.oblaci.rs/sr/clanak/> (посећено 14.8.2020).

²² Република Србија има свој грб, заставу и химну. Грб Републике Србије се користи као Велики грб и као Мали грб. Застава Републике Србије постоји и користи се као Народна застава и као Државна застава. Химна Републике Србије јесте свечана песма „Боже правде“. Изглед и употреба грба, заставе и химне, уређује се законом. *Устав Републике Србије*, члан 7.

²³ Члан 35. Химна Републике Србије изводи се: приликом свечаности полагања заклетве председника Републике; приликом испраћаја председника Републике из Републике Србије у званичну посету страном држави и његоом повратку у Републику Србију; на прославама поводом Дана државности Републике Србије; приликом одавања поште Незнаком јунаку на Авали; при званичном доласку у Републику Србију, односно при испраћају из Републике Србије шефа државе стране државе или владе и овлашћеног представника међународне организације; приликом полагања венаца званичних представника Републике Србије на гробља, гробове и друга спомен – обележја бораца и жртава рата. У другим случајевима, у члану 36. Химна Републике Србије може се изводити: на прославама и другим свечаним манифестацијама којима се званично обележавају догађаји значајни за Републику Србију; на сахранама заслужних грађана Републике Србије, кад им се у име Републике Србије указује посебна почаст, у складу са прописом Владе; приликом међународних сусрета, такмичења и других скупова (политичких, научних, културно – уметничких, спортских и др.) на којима Република Србија званично учествује или је репрезентована, у складу са правилима и праксом одржавања таквих скупова; и у другим случајевима, ако њена употреба није у супротности са овим законом. *Закон о изгледу и употреби грба, заставе и химне Републике Србије* (Службеник гласник РС, бр. 36/2009).

²⁴ *Закон о изгледу и употреби грба, заставе и химне Републике Србије.*

се стварност сагледа шире, могло би се тврдити да заклетва контекстуално има верско обележје, али текстуално верског додатка у њој нема. После промисорне заклетве када наступи химна, долазе речи: „**Боже правде**“, „**Моћном руком води брани, будућности српске брод**“, „**Сложи српску браћу**“, „**Нову срећу Боже дај**“, „**Боже спаси, Боже храни**“. Тиме се смислено указује да ће председник Републике који персонификује државу уз Божју помоћ верно извршавати дужности те функције и да ће „**све своје снаге посветити**“²⁵ у очувању националних интереса. Заклетва и химна имају интегративни карактер, а то је обједињавање и чување српског идентитета, српске државности и територијалне целовитости. Све то свој израз добија чињеницом да се заклетва полаже јавно у средишту Народне скупштине као највишег представничког тела и носиоца уставотворне и законодавне власти. Сходно томе, у Уставу присутна химна верског карактера не нарушава принцип секуларности спомињањем и призивањем Бога, па се у том смислу може се закључити да не постоји основ за нарушавање принципа секуларности опционим верским додатком у промисорној заклетви шефа државе.²⁶

5. Верска заклетва у савременом уставном поретку Грчке

Савремену Европу одликује неколико различитих концепата или уставних модела на којима почивају секуларне државе. То су општепознати трипартитини системи: систем дистанциране неутралности или стриктне одвојености, систем кооперативне одвојености и систем државне цркве.²⁷ Савремена Република Грчка примењује трећу врсту уставног модела, то је модел државне цркве. Члан 3. став 1. актуелног Устава садржи следеће темељне одредбе у контексту положаја грчке цркве и њеног односа са државом: учење Православне цркве представља преовлађујућу вероисповест, што имплицира да у Грчкој постоји модел „државне цркве“ који карактерише отворена

²⁵ Устав Републике Србије, члан 114.

²⁶ Химна Боже правда је свечана песма која колективно изражава народно призивање Бога као помоћи у остварењу националних циљева, очувању националног јединства и благостања. Телеолошки, она указује на скоро исти смисао који је изражен у тексту промисорне заклетве председника Србија, а то је тежња за очувањем територијалног суверенитета и идентитетског интегритета. Химна по себи не доводи у питање секуларност државе и као таква је уставно загартована представљајући званично свечану песму српског народа. Грађанин Србије који не жели да на одређеном јавном скупу изговара речи химне Боже правда има ту могућност и да остане суздржан. На тој линији разумевања, одређена личност која треба да положи верску заклетву приликом ступања на функцију шефа државе, имала би могућност да изостави верски елемент и изговори заклетву у оној текстуалној форми која овај додаток изоставља. Сходно томе, право одређеног субјекта на слободу вероисповести остало би неповређено.

²⁷ Дарко Симовић, „Европски уставни модели односа државе и цркве“, у: *Религија, политика, право*, Институт за упоредно право, Православна Мкитрополија Црногорско – приморска, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд – Будва 2015, 722,727,732.

сарадња државних и црквених власти. Црква Грчке је у погледу исповедања вере нераздвојно сједињена са Цариградском патријаршијом и свим другим православним црквама; црква је самостална, она је аутокефална. Данас у Грчкој верска слобода је гарантована у члану 13. Устава Републике Грчке као неприкосновена и састоји се од слободе савести (члан 13. став 1.) и слободе богослужења (члан 13. став 2.). Све познате религије су слободне и њихови верски обреди се обављају несметано и под законском заштитом.²⁸

Када је реч о верској заклетви, по обичају у одређеним уставима на крају текста заклетве као њеног саставног дела долази инвокација или призивање Бога „**So Help Me God**“. У овој форми заклетве председник на крају текста призива Бога да му приликом извршавања државне функције помогне²⁹ у циљу очувања државних интереса и подстицања прогреса државе. Са друге стране, постоји другачија форма верске промисорне заклетве чија се текстуална верска прожетост према слободи може дефинисати као *верска конституента* јер се председник заклиње или куне именом Божјим и на основу тога се утемељује целокупна структура заклетве којом се текст прожима верским садржајем. Ове две форме верских промисорних заклетви разликују се не по просторној одређености религијској садржаја у тексту, него по смислу који се жели исказати као што је нпр. тесна повезаност државних и црквених власти. Еклатантан пример је Грчка у чијем уставном поретку заклетва почиње речима: „**I do swear in the name of the Holy and Consubstantial and Indivisible Trinity**“.

Дакле, може се приметити да председник Грчке не инвоцира Бога (*So Help Me God*), него се куне у Бога, тј. у Његово име (*I do swear in the name of the Holy...*). Тиме се акценат ставља, са једне стране, на тежину изговорених речи из којих треба да проистекне председничка: доследност, лојалности држави и одговорност у очувању националног идентитета, територијалног интегритета и општег напретка грчког народа. Са друге стране, ова форма заклетве исказује народну утемељеност у традицији и хришћанској вери и концепт државне цркве - тесне спреге између државних и црквених власти, али и на аспект да је православна вера доминанта у Грчком државно – црквеном

²⁸ Article 13. paragraph 1. Freedom of religious conscience is inviolable. The enjoyment of civil rights and liberties does not depend on the individual's religious beliefs. Paragraph 2. All known religions shall be free and their rites of worship shall be performed unhindered and under the protection of the law. The practice of rites of worship is not allowed to offend public order or the good usages. Proselytism is prohibited. *The Constitution of Greece*, Hellenic Parliament, Athens 2001.

²⁹ Да помогне његовим људским снагама и способностима.

систему. Пре него што преузме своје дужности председника Републике Грчке полаже заклетву пред Парламентом следећим речима:

„**Κυнем се у име Свете и Јединосуштне и Нераздељиве Тројице** да ћу се придржавати Устава и закона, да ћу се бринути за њихово верно поштовање, да ћу бранити државну независност и територијални интегритет земље, да ћу штитити права и слободе Грка и да ћу служити општем интересу и напретку грчког народа“.³⁰

На Грчком: „**Ορκίζομαι στο όνομα της Αγίας και Ομοούσιας και Αδιαίρετης Τριάδας** να φυλάσσω το Σύνταγμα και τους νόμους, να μεριμνώ για την πίστή τους τήρηση, να υπερασπίζω την εθνική ανεξαρτησία και την ακεραιότητα της Χώρας, να προστατεύω τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των Ελλήνων και να υπηρετώ το γενικό συμφέρον και την πρόοδο του Ελληνικού Λαού“.³¹

6. Верска заклетва у савременом уставном поретку Немачке

Немачка као секуларна држава примењује модел одвојености или „кооперативне одвојености“ цркве и државе. У Немачкој, однос између државе и цркава и верских заједница имао је веома комплексан историјски развој који је резултирао постојећим уставним регулисањем тог односа. Још је Вајмарски устав из 1919. године установио одвојеност државе и цркве и прописао у члану 137. став 1.³² да не постоји државна црква.³³ Основни закон из 1949. године гарантује као једно од основних права - право верске слободе, слободу савести, као и слободу верских и философских убеђења.³⁴ Он поставља систем према којем постоји одвојеност цркава и верских заједница од државе, али је уставно осигурана форма сарадње између две институције зарад потреба људи,

³⁰ Article 33. Paragraph 2. I do swear in the name of the Holy and Consubstantial and Indivisible Trinity to safeguard the Constitution and the laws, to care for the faithful observance thereof, to defend the national independence and territorial integrity of the Country, to protect the rights and liberties of the Greeks and to serve the general interest and the progress of the Greek People. *The Constitutional of Greece*.

³¹ Σύνταγμα της Ελλάδας <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-35/> (посећено 15.1.2021).

³² Article 137. paragraph 1. There is no state church. *Germany's Constitution of 1919* (Weimar Constitution).

³³ Vladimir Djurić, „Ustavno-pravni modeli odnosa između države i crkve i verskih zajednica u Evropi“, у: *Godišnjak fakulteta pravnih nauka*, br.1, Banja Luka 2011, 150.

³⁴ Article 4. paragraph 1. Freedom of faith and of conscience and freedom to profess a religious or philosophical creed shall be inviolable. Paragraph 2. The undisturbed practice of religion shall be guaranteed. *Basic Law for the Federal Republic of Germany 23 May 1949*.

тако да би се немачки модел могао окарактерисати као златна средина између постојања државне цркве и строге одвојености цркве и државе.³⁵

У таквом контексту државно – црквеног уређења, по преузимању функције, савезни председник полаже заклетву пред окупљеним члановима Бундестага и Бундесрата и има могућност да изостави верски елемент из промисорне заклетве уколико не жели да га изговори:

„Заклињем се да ћу посветити све своје напоре за добробит немачког народа, да ћу промовисати њихово благостање, штитити од сваке штете, подржати и бранити Основни закон и законе Федерације, обављати своје дужности савесно и праведно. **Тако ми Бог помогао**“. („*So wahr mir Gott helfe*“).³⁶

7. Теолошка експланација верског додатка „Тако ми Света Тројица помогла“

У теолошкој елаборацији проблематике уметања верског додатка у промисорну заклетву изналазе се и наводе догматски аргументи који иду у прилог оправданости уметања имена Света Тројица, а не „Бога“ или неке друге божанске (или неутрално именоване натприродне) силе. Због тога је потребно осврнути се укратко на теолошко учења о Светој Тројици - тријадологији. Пре свега Црква је икона/слика Свете Тројице, Тајна која је откривена свету, тј. човеку. На основу јеванђеоског откривења Бога као Оца, Сина и Духа Светог, Божје постојање се темељи на односу Личности. Божанска природа је заједничарење Личности Свете Тројице. Христос је открио да је Један Бог Отац, тј. једна конкретна личност. Само име Отац показује да је Он Отац јер нема „Оца“, а има и рађа Сина који је Он - Христос, Он је Син јер нема „Сина“, а има Оца, отуда је Он вечно Син и Бог Свети Дух који вечно од Оца исходи. Личност или ипостас Бога Оца је узрок постојања не само божанске природе, већ и Сина и Духа. Божанске Личности, Син и Свети Дух не извиру из божанске природе, већ Бог Отац рађа Сина и исходи Духа. Стога, колико год се кретало уназад ка првом узроку у Богу, не може се даље кретати од Бога Оца.³⁷

³⁵ V. Djurić, „Ustavno-pravni modeli odnosa između države i crkve i verskih zajednica u Evropi“, 151.

³⁶ Article 56. “I swear that I will dedicate my efforts to the well-being of the German people, promote their welfare, protect them from harm, uphold and defend the Basic Law and the laws of the Federation, perform my duties conscientiously and do justice to all. So help me God.” The oath may also be taken without religious affirmation. Basic Law for the Federal Republic of Germany 23 May 1949.

³⁷ Игњатије Мидић, *Биће као есхатолошка заједница*, Одбор за просвету и културу Епархије браничевске, Пожаревац 2008, 37 – 39.

На основу сведочанства из Св. Писма Новог завета, као и постновозаветних докумената, Црква је евхаристијска заједница. Евхаристија је молитва - дијалог њених чланова преко *епископа* или *свештеника те заједнице* са Богом Оцем. Циљ Божјег стварања природе и човека је њихово евхаристијско постојање, отуда је Евхаристија икона будућег Царства Божјег и најдубља пројава Божје замисли о коначности људске егзистенције.³⁸ Евхаристија је, такође, литургијско остварење Божјег сотириолошког промисла у историји и представља сажетак тајне Божје икономије. Она је возглављење, присуство и наставак дела спасења у Христу, откривење и искупљење делатности Христове у простору и времену.³⁹ Саборност као начин живота у Цркви је икона вечног постојања Свете Тројице. Као што је Света Тројица заједница Трију божанских Личности Црква је заједница многих личности. Ова интеграција личности се остварује на Светој Литургији као тајни која започиње речима: *Благословено Царство Оца и Сина и Светога Духа*, указујући на реалност присуства тројичног Бога пројављујући најдубљу откривену истину човеку, а то је будуће Царство Свете Тројице.⁴⁰ На темељу ове јеванђеоске истине и вере у Свету Тројицу држи се целокупна конструкција цркве као земаљске (физичке) и духовне (метафизичке) институције. То је уједно и централно учење Српске православне цркве. Уметањем верске конструкције у заклетву „Тако ми Света Тројица помогла“ концизно и експлицитно дефинише верско уверење и самоопредељење српског народа са којим је Црква сачувала српски идентитет, као и преовлађујућу православну веру. Верски додатак „Тако ми Света Тројица помогла“ као централно учење Српске православне био би најкомпатибилнији израз за инвоцирање Бога у промисорној заклетви.

Међутим, поставља се питање да ли овај модел може бити дискутабилан будући да одређене верске заједнице не исповедају Свету Тројицу и да ли ће се одређеној личности која постане шеф државе, а која припада другој верској заједници нарушити њено право на слободу вероисповести и да ли то представља мешање у његова верска уверења? Примораване државног функционера, тј. шефа државе да изговори овај верски додатак „Тако ми Света Тројица помогла“ би нарушавало његово право на слободу вероисповести, што ће се у једном од наредних поглавља показати кроз случај (сличан пример) који је дошао до Европског суда за људска права. Свакако, тријадолошки

³⁸ Игњатије Мидић, *Биће као есхатолошка заједница*, 146 – 152.

³⁹ Михаил Кардамакис, *Православна духовност*, Манастир Хиландар, Света Гора Атонска 2005, стр. 102 – 104.

⁴⁰ Здравко Пено, *Катихизис – основ православне вере*, Донат граф, Београд 2010, 153 – 154.

уметак у промисорну заклетву уводи у дубљу проблематику разумевање Бога, те додатно компликује ствари, па становиште за разумевање овог питања гравитира ка неутралнијој формули верског додатка у промисорној заклетви, а то је призивање Бога, тј. „Тако ми Бог помогао“. У наредном поглављу ће се обрадити овај модел који је пријемчивији, тј. компатибилнији моделу неутралности секуларне државе и различитим верским субјектима који претендују да дођу на функцију шефа државе. Иако тријадолошки верски додаток представља извесну компликацију, овај начин инвокације би био најкомпатибилнији заклетви будући да изражава централног учења Српске православне цркве која је одиграла историјску улогу у конституисању идентитета српског народа, а то је учење о Светој Тројици.

8. Експланација верског додатка „Тако ми Бог помогао“

Као што је речено, призивање имена Свете Тројице у промисорној заклетви би представљало одређену компликацију будући да припадници других верских заједница не исповедају Свету Тројицу. Због тога је потребно пронаћи неутралнији модел који би могао обухватити све верске заједнице, који не би нарушавао право на слободу вероисповести и који би био компатибилнији начелу неутралности државе. То је модел инвоцирања Бога, „Тако ми Бог помогао“. Свакако да се овај начин призивања Бога може, такође, довести у питање уколико се доведе у везу са личношћу шефа државе који се декларише као атеиста. Међутим, велики број европских Устава оставља отворену могућност изостављања верског додатка у промисорним заклетвама уколико шеф државе не жели да га изговори. У том смислу, слобода да се призива Бог или не јесте у складу са начелом неутралности које оставља могућност избора личностима да искажу или не искажу своје верско опредељење. Конкретан појам „Бога“, обухвата све верске заједнице, јер изражавају своју веру у трансцендентно Биће као извора и покретача живота и целокупног постојања. Полазећи од дејства Бога у створеном свету, човек може да износи претпоставке и закључке које се односе на Божја својства, а која су заједничка тачка разумевања за све верске заједнице. Тако, Бог је: беспочетан, бескрајан, вечан, сталан, нестворен, апсолутан, непроменљив, једноставан, несложен, бестелесан, невидљив, неописљив, неописив, безмеран, недоступан уму, неизмеран, несхватљив,

добар, праведан, Творац све твари, Свемогућ, Сведржитељ, Свевидећи, Промислитељ о свету.⁴¹

На основу наведеног, може се констатовати да ова својства која се односе на појам Бога могу бити прихватљива за све верске заједнице, па се у полемици око именовања предмета инвокације може постићи консензус. У различитим језицима реч „Бог“ је блиска различитим речима и појмовима, од којих сваки може исказати нешто о својствима Бога. У руском и другим језицима словенског порекла, који припадају индоевропској групи језика реч „Бог“, како сматрају лингвисти, сродна је са речју из санскрита **бхага**, што значи „онај који дарује, који даје“ и води порекло од речи **бхагас** - „наслеђе, срећа“. Реч „богатство“ такође је сродна са речју „Бог“. У овоме је изражена представа о Богу као пуноћи постојања, као потпуном савршенству и блаженству, које не остаје унутар божанства, већ се излива на свет, људе, на све што је живо. Бог даје и дарује Својом пуноћом, Својим богатством, када личност ступа са Њим у однос. Грчку реч **Θεός** Свети Григорије Богослов доводи у везу са другачијом етимологијом: именица **Θεός** потиче од глагола **εθεiv** и значи „палити, горети, буктати“. На језицима германског порекла реч Бог – енглески **God**, немачки **Gott** – води порекло од глагола који има значење „падати ничице“, падати, клањати се итд.⁴²

Дакле, Бог је натприродно невидљиво свето биће у које верују и које поштују припадници различитих религија.⁴³ На основу наведеног, може се констатовати да појам „Бог“ у промисорној заклетви термилошки испуњава критеријуме свих верских заједница и такав се може узети као пријемчив идеји о неутралности секуларне државе и једнакости верских заједница. Компатибилност са појмом неутралности државе одржава и став да се овај верски додатак „Тако ми Бог помогао“ треба узети као отворена могућност, те уколико шеф државе не жели да инвоцира Бога, може га изоставити и изговорити текст промисорне заклетве без инвокације.

⁴¹ Иларион Алфејев, *Тајна вере*, Епархија Жичка, Краљево 2005, 37.

⁴² Иларион Алфејев, *Тајна вере*, 29 – 30.

⁴³ Teodora Fonović Cvijanović, Blaženka Martinović, Vanessa Vitković Marčeta, „Bog u leksikografskoj mreži”, u: *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 46 (2), 570.

9. Слобода вероисповести у оквиру члана 9. Европске конвенције о људским правима

Слобода вероисповести једно од основних људских права загарантованих у различитим документима. Као модел за испитивање функционалности слободе вероисповести у сфери секуларног, тј. у домену односа државе и цркве, а у циљу разумевања слободе да се полаже или не полаже верска промисорна заклетва од стране шефа државе, узео се члан 9. Европске конвенције о људским правима који гарантује да:

1. Свако има право на слободу мисли, савести и вероисповести; ово право укључује слободу промене вере или уверења и слободу сваког да, било сам или заједно са другима, јавно или приватно, испољава веру или уверење молитвом, подучавањем, обичајима и обредом.
2. Слобода исповедања вере или убеђења сме бити подвргнута само законом прописаним ограничењима неопходним у демократском друштву у интересу јавне безбедности, ради заштите јавног реда, здравља или морала, или ради заштите права и слобода других.⁴⁴

Различите моделе односа цркве и државе који су класификовани у три категорије: модел стриктне одвојености, модел државне цркве и модел кооперативне одвојености, Европски суд за људска права прихватио их је као компатибилне са чланом 9. Европске конвенције за људска права.⁴⁵ У члану 9.⁴⁶ се не захтева постојање секуларне државе, али слобода мисли, савести и вероисповести су, према јуриспруденцији Европског суда за људска права конститутивни елемент демократског друштва и његовог плуралистичког карактера. Пракса Европског суда за људска права указује на тзв. „**принцип неутралности**“. Према овом принципу држава је неутрални и непристрасни организатор практиковања различитих религија, вера и веровања и њена улога је усмерена ка осигурању јавног поретка, религијске хармоније и толеранције у

⁴⁴ Члан 9. став. 1 и 2. *Конвенција о људским правима*, European Court of Human Rights, Council of Europe, 11.

⁴⁵ *Европски суд за људска права, водич кроз члан 9.*, Савет Европе 2015, 38.

⁴⁶ Члан 9. став 1. Свако има право на слободу мисли, савести и вероисповести; ово право укључује слободу промене вере или уверења и слободу сваког да, било сам или заједно са другима, јавно или приватно, испољава веру или уверење молитвом, подучавањем, обичајима и обредом.

Став 2. Слобода исповедања вере или убеђења сме бити подвргнута само законом прописаним ограничењима неопходним у демократском друштву у интересу јавне безбедности, ради заштите јавног реда, здравља или морала, или ради заштите права и слободе других. *Конвенција о људским правима*, 11.

демократском друштву.⁴⁷ У оквиру члана 9. Конвенције, налазе се три сродне слободе: **слобода мишљења, слобода савести и слобода вероисповести** и ради се о заштити једног права чисто интелектуалне, другог етичке и трећег религијске природе. Религијска убеђења слично као и филозофска уверења и морална гледишта могу представљати основ за приговор савести и управо члан 9. све три слободе ставља под исти кровни систем заштите.⁴⁸ Члан 9. Европске конвенције настоји да спречи државну индоктринацију појединаца тиме што ће допустити развој, усавршавање и коначну промену мисли, савести и вероисповести и све то обухвата област која се често означава као *forum internum*. То се на практичном примеру може приказати на основу система гласања за одређену политичку странку. Намера да се гласа за неког или нешто (нпр. политички програм) представља мисао сведену у *forum internum* бирача и њено постојање не може се ни доказати нити оспорити све док се она не изрази кроз чин гласања и уколико се не изрази кроз тај чин.⁴⁹ Супротно појму *forum internum* је појам *forum externum* или право испољавања или изражавања верског опредељења. У том смислу, постоје два начела - унутрашње и спољашње као начини да се искажу или не искажу верска уверења. Док *forum internum* има статус апсолутног права и не може се ничим ограничити, *forum externum* из разумљивих разлога, трпи одређена ограничења.⁵⁰

10. Верска заклетва у пракси Европског суда за људска права - случај: *Buscarini and Others v San Marino*

Након што је у претходном поглављу обрађено питања значења и функционалности слободе вероисповести, сада се она на практичном примеру испитује и доводи у везу са случајем који је дошао до Европског суда за људска права везан за полагање заклетве од стране државних функционера (парламентараца) приликом ступања на функцију. Реч је о случају познат под називом „*Бускарини и други против Сан Марина*„ (***Buscarini and Others v San Marino***). Кристофоро Бускарини и Емилио Дела Балда 1993. године су изабрани за чланове парламента у Сан Марину. Пре ступања

⁴⁷ Весна Петровић, „Право на слободу мисли, савести и вероисповести“, у: *Религија у јавном, политичком и друштвеном сектору*, Konrad Adenauer Stiftung, Београд 2013, 111.

⁴⁸ Марко Божић, *Лаичка држава као јемство слободе савести и вероисповести*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2010, 18 – 19.

⁴⁹ Jim Murdoch, *Zaštita prava na slobodu misli, savesti i veroispovesti u okviru Evropske konvencije o ljudskim pravima*, Savet Evrope, Strazbur 2013, 19.

⁵⁰ Srđan Milošević, „Hod po žici: o ustavnosti ograničenja slobode veroispovesti u vanrednom stanju proglašеном u Srbiji usled epidemije bolesti Covid - 19“, у: *Pravni zapisi*, God. 11, br. 1., 2020, 185.

на функцију било је потребно да ови парламентарци положе верску промисорну заклетву, односно заклетву чији текст садржи верски елемент. Тражили су од Капетана Регента који је вршио функцију председника владе Сан Марина да положе заклетву без позивања на било какав верски додатак. Декретом из 1909. године (27. јун) је утврђена формулација заклетве коју ће положити посланици републичког парламента.⁵¹ Изворни текст заклетве гласи:

„I, ..., **swear on the Holy Gospels** ever to be faithful to and obey the Constitution of the Republic, to uphold and defend freedom with all my might, ever to observe the Laws and Decrees, whether ancient, modern or yet to be enacted or issued and to nominate and vote for as candidates to the Judiciary and other Public Office only those whom I consider apt, loyal and fit to serve the Republic, without allowing myself to be swayed by any feelings of hatred or love or by any other consideration“.⁵²

У прилог њиховом захтеву, позвали су се на члан 4. Декларације о правима из 1974. године које гарантује право на слободу вероисповести, као и на члан 9. Европске конвенције о људским правима. 18. јуна 1993. посланици су положили заклетву у писменом облику у облику речи предвиђених декретом из 1909. године и нису се позвали на Јеванђеље, те је тај део је изостављен. 12. јула секретаријат парламента је дао мишљење на захтев Капетана Регента о облику заклетве коју су подносиоци положили и сматрана је неважећом, а 26. јула на заседању, парламент је усвојио резолуцију којом се посланицима наређује да заклетву овог пута положе на Јеванђељима. Посланици су се држали те наредбе и положили су заклетву на Јеванђељима, жалећи се да је њихово право на слободу вероисповести и савести повређено позивајући се на члан 9. Европске конвенције и да је нису положили изгубили би посланички мандат.⁵³

Европски суд је у образложењу одлуке поновио да у члану 9. Европске конвенције слобода мисли, савести и вероисповести јесте један од темеља демократског друштва. У димензији вере то је један од највиталнијих елемената којим верници формирају свој идентитет и животни став и то је за атеисте, агностике, скептике и верски неопредељене драгоцен дар. Та слобода подразумева - *inter alia* - да имамо или немамо верска убеђења

⁵¹ Buscarini and Others v. San Marino, https://en.wikipedia.org/wiki/Buscarini_and_Others_v_San_Marino (посећено 17.10.2021).

⁵² *CASE OF BUSCARINI AND OTHERS v. SAN MARINO*, 3. (Requête n°/application no. 24645/94) JUDGMENT, Strasbourg, 18 February 1999.

⁵³ *CASE OF BUSCARINI AND OTHERS v. SAN MARINO*, 4.

и да обављамо или не обављамо верске обреде. У овом случају, захтев од Бускаринија и Дела Балда да положи заклетву на Јеванђељима заиста представља ограничење у смислу другог става члана 9.⁵⁴ јер се од њих тражило да се закуну на верност одређеној вери под претњом казне одузимања посланичких места. Такво мешање у право на слободу вероисповести у супротности је са чланом 9. и то уколико није прописано законом или ако се њиме не тежи остварењу једног или више легитимних циљева у ставу 2. или ако то није неопходно у демократском друштву.⁵⁵ За време поступка, влада Сан Марина је тврдила да формулација дотичне заклетве није била религиозног, него историјског и друштвеног значаја заснованог на традицији која је повезана са хришћанством, јер је државу основао светитељ (свети Марин), те да она као таква гарантује слободу вероисповести. Сходно томе, влада Сан Марин је желела да истакне да је чин полагања заклетве био само реafirмација традиционалних (хришћанских) вредности.⁵⁶

⁵⁴ Члан 9. став 2. Слобода исповедања вере или убеђења сме бити подвргнута само законом прописаним ограничењима неопходним у демократском друштву у интересу јавне безбедности, ради заштите јавног реда, здравља или морала, или ради заштите права и слобода других. *Конвенција о људским правима*.

⁵⁵ *CASE OF BUSCARINI AND OTHERS v. SAN MARINO*, 8.

⁵⁶ *CASE OF BUSCARINI AND OTHERS v. SAN MARINO*, 9.

Закључак:

Историјско – правном анализом приказано је присуство верских промисорних заклетви које полаже Краљ прожете верском садржином у српским уставним системима од Сретењског Устава Кнежевине Србије из 1835. године све до Септембарског Устава Краљевине Југославије из 1931. године. Уставни дисконтинуитет је настао доласком комунистичког режима. У Уставу Федеративне Народне Републике Југославије из 1946. године не налази се текст ниједне заклетве као и у Уставу Социјалистичке Републике Србије из 1963. године. У Уставу СФРЈ из 1974. године уместо заклетве јавља се свечана изјава која је конституисана на идеји људских права без верског додатка. Са друге стране, анализирани су заклетве у Грчкој и Немачкој. У заклетви председника Грчке заклетва је прожета религијским садржајем и према Уставу је обавезна. У Основном закону Немачке заклетва председника има верски додаток на крају текста „Тако ми Бог помогао“ и опционог је карактера што подразумева право да се неискже верско уверење. Анализом слободе вероисповести кроз праксу Европског суда на случају *Бускарини против Сан Марина* указано је да појединац може, али и да не мора да искаже своја верска уверења и да приморавање да се искаже верско уверење као што је акт полагања заклетве на Јеванђељу (или призивање и изговарање имена Божјег) представља ограничење и мешање у право слободе вероисповести које је у супротности са чланом 9. Европске конвенције.

Дакле, право на слободу мисли, савести и вероисповести као један од темеља демократског друштва и једно од основних људских права значајно је не само за вернике него и за атеисте, агностике и друге верски неодређене групе људи. Она обухвата право прихватања, промене и практиковања верских учења као и негативну страну – право неприхватања, неприковања и неизјашњавањима о верским уверењима. Правила о заштити негативног аспекта слободе вероисповести су јуриспруденцијалног порекла и Европски суд је стао на становиште да је неприхватљиво да лица која преузимају одређене државне функције морају полагати верску заклетву. Уколико се сагледа овај случај може се констатовати да у српском праву не постоји спорна одредба која би представља ограничење негативног аспекта слободе вероисповести будући да је после другог светског рата њено место премештено из јавног живота, па стога нема

правне процедуре које би се могле довести у директну везу са верским уверењима појединца.⁵⁷

Заклетва председника Републике Србије је утемељена на идеји људских права и нема верског елемента. Међутим, на основу историјске, уставно – правне и анализе праксе Европског суда тврди се да би било оправдано присуство верског елемента у председничкој заклетви у члану 114. са додатком „Тако ми Бог помогао“, али да по узору на немачки модел заклетва буде опционог карактера. То подразумева право појединца да искаже или не искаже своја верска уверења приликом полагање заклетве, тј. да има могућност да инвоцира или не инвоцира Бога. Ова тврдња је компатибилна са одлуком Европског суда везано за случај *Бусарини против Сан Марина* разматрајући аспекте слободе вероисповести. Присуство верског елемента, такође, не би нарушавало принцип секуларности будући да пракса Европског суда указује на тзв. „принцип неутралности“ према којем је држава је неутрални (непристрасни) организатор практиковања различитих религија (веровања) и њена улога је усмерена ка осигурању јавног поретка, религијске хармоније и толеранције у демократском друштву.

У Уставу Републике Србије у члану 7. став 4. спомиње се појам Бога у контексту свечане химне Републике Србије Боже правде. Она као таква се не доводи у питање када се полемише о начелу секуларности државе и универзално се односи на све грађане, а онај ко не жели да на свечаном скупу изговара речи свечане химне може остати суздржан. Са друге стране, опционо присуство појма Бога у заклетви председника Републике не би нарушавало секуларност државе и индивидуално право на слободу вероисповести будући да предстоји отворена могућност да се инвоцира или не инвоцира Бог. Експланацијом формула „Тако ми Бог помогао“ и „Тако ми Света Тројица помогла“ указало се њихово шире значење. Иако би најкомпатибилнији израз инвоцирања Бога у уставном систему Србије био „Тако ми Света Тројица помогла“⁵⁸ будући да се тиме исказује централно учење и веровање Српске Православне Цркве, формула „Тако ми Бог помогао“, тј. појам Бога, а не Свете Тројице био би пријемчив свим црквама и верским заједницама које су регистроване у складу са законом,⁵⁹ тј. појединцима који припадају

⁵⁷ Далибор Ђукић, „Негативни аспект слободе вероисповести у пракси Европског суда за људска права“, у: *Harmonius 2014*, Journal of Legal and Social Studies in South East Europe, Доситеј студио, Београд 2014, 74 – 76.

⁵⁸ У члану 11. *Закона о црквама и верским заједницама* се прокламује да Српска Православна Црква има изузетну историјску, државотворну и цивилизацијску улогу у обликовању, очувању и развијању идентитета српског народа. *Закон о црквама и верским заједницама* (Сл. Гласник РС, бр. 36/2006).

⁵⁹ Члан 10. став 1. и 2. Традиционалне цркве су оне које у Србији имају вишевековни историјски континуитет и чији је правни субјективитет стечен на основу посебних закона, то: Српска Православна Црква, Римокатоличка Црква, Словачка Евангеличка Црква, Реформска Хришћанска Црква и Евангеличка

одређеној цркви и верској заједници и којима предстоји отворена могућност да дођу на функцију председника Републике Србије. У том случају, неутрална формула „Тако ми Бог помогао“ била би адекватна за све субјекте који претендују на дођу ову јавну функцију. Уколико је субјект атеиста или агностик, пред њим постоји могућност да изостави ову формулу и прочита заклетву без верског додатка.

Хришћанска Црква. Традиционалне верск заједнице су оне које у Србији имају вишевековни историјски континуитет и чији је правни субјективитет стечен на основу посебних закона, и то исламска верска заједница и Јеврејска верска заједница. *Закон о црквама и верским заједницама* (Сл. Гласник РС, бр. 36/2006).

Библиографија

Извори:

- *Устав Књажества Србије из 1835. године.*
[https://projuris.org/RETROLEX/Ustav%20Knezevine%20Srbije_Sretenjski%20ustav%20\(1835\).pdf](https://projuris.org/RETROLEX/Ustav%20Knezevine%20Srbije_Sretenjski%20ustav%20(1835).pdf)
- *Устав Кнежевине Србије из 1869. године.* <http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Namesnicki-ustav-iz-1869.pdf>
- *Устав Краљевине Србије из 1888. године.*
<http://www.ius.bg.ac.rs/prof/materijali/martan/USTAV%20KRALJEVINE%20SRBIJE%201888.pdf>
- *Октроисани Устав Краљевине Србије из 1901. године.* <http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Oktroisani-ustav-iz-1901.pdf>
- *Устав Краљевине Србије из 1903. године.*
[https://projuris.org/RETROLEX/Ustav%20Kraljevine%20Srbije%20\(1903\).pdf](https://projuris.org/RETROLEX/Ustav%20Kraljevine%20Srbije%20(1903).pdf)
- *Видовдански Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца из 1921. године.*
[https://projuris.org/RETROLEX/Ustav%20kraljevine%20SHS_Vidovdanski%20ustav%20\(1921\).pdf](https://projuris.org/RETROLEX/Ustav%20kraljevine%20SHS_Vidovdanski%20ustav%20(1921).pdf)
- *Уставу Краљевине Југославије из 1931. године.* <http://www.pfsa.unsa.ba/pf/wp-content/uploads/2018/01/Ustav-1931.pdf>
- *Устав Социјалистичке Федеративне Републике Југославије из 1974. године.*
[https://sr.wikisource.org/srel/Ustav_Socijalisti%C4%8Dke_Federativne_Republike_Jugoslavije_\(1974\)](https://sr.wikisource.org/srel/Ustav_Socijalisti%C4%8Dke_Federativne_Republike_Jugoslavije_(1974))
- *Устав Републике Србије из 1990. године.*
<http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Ustav-iz-1990.pdf>
- *Устав Републике Србије, Службени гласник РС, бр. 98/06.*
- *The Constitutional of Greece, Hellenic Parliament, Athens 2001.*
- *Basic Law for the Federal Republic of Germany 23 May 1949.*
- *Σύνταγμα της Ελλάδας* <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-35/>

- *Buscarini and Others v. San Marino*,
https://en.wikipedia.org/wiki/Buscarini_and_Others_v_San_Marino
- *Конвенција о људским правима*, European Court of Human Rights, Council of Europe.
- *Одлука Уставног суда Републике Србије*, бр. Уз 455/2011.
- *Закон о изгледу и употреби грба, заставе и химне Републике Србије* (Службеник гласник РС, бр. 36/2009).
- *CASE OF BUSCARINI AND OTHERS v. SAN MARINO*, 3. (Requête n°/application no. 24645/94) JUDGMENT, Strasbourg, 18 February 1999.

Интернет извори:

- <https://www.prva.rs/vesti/info/315982/danas-je-drzavni-praznik-znate-li-uopste-koji>
- <https://sr.wikipedia.org/sr-ec/>
- <https://sr.wikipedia.org/wiki/>
- http://www.arhivyu.gov.rs/active/srlatin/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/drzavni_simboli/himna.htm
- <https://sr.m.wikisource.org/sr>
- <http://ts366544v061.moji.oblaci.rs/sr/clanak/>

Литература:

- Алфејев Иларион, *Тајна вере*, Епархија Жичка, Краљево 2005.
- Божић Марко, *Лаичка држава као јемство слободе савести и вероисповести*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2010.
- Ђукић Далибор, „Негативни аспект слободе вероисповести у пракси Европског суда за људска права“, у: *Harmonius 2014*, Journal of Legal and Social Studies in South East Europe, Доситеј студио, Београд 2014.
- Djurić Vladimir, „Ustavnopravni modeli odnosa između države i crkve i verskih zajednica u Evropi“, у: *Godišnjak fakulteta pravnih nauka*, br.1, Banja Luka 2011.

- *Европски суд за људска права, водич кроз члан 9.*, Савет Европе 2015.
- Илић – Попов Гордана, „Финансирање цркава и верских заједница“, у: *Религија, политика, право*, Институт за упоредно право, Православна Митрополија Црногорско – приморска, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд – Будва 2015.
- Кардамакис Михаил, *Православна духовност*, Манастир Хиландар, Света Гора Атонска 2005.
- Murdoch Jim, *Zaštita prava na slobodu misli, savesti i veroispovesti u okviru Evropske konvencije o ljudskim pravima*, Savet Evrope, Strazbur 2013, 19.
- Milošević Srdjan, „Hod po žici: o ustavnosti ograničenja slobode veroispovesti u vanrednom stanju proglašenom u Srbiji usled epidemije bolesti Covid - 19”, у: *Pravni zapisi*, God. 11, br. 1., 2020.
- Мидић Игњатије, Биће као есхатолошка заједница, Одбор за просвету и културу Епархије браничевске, Пожаревац 2008.
- Павловић С. Марко, „Заклетва у историји српске уставности“, у: *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 4/2018.
- Петровић Весна, „Право на слободу мисли, савести и вероисповести“, у: *Религија у јавном, политичком и друштвеном сектору*, Konrad Adenauer Stiftung, Београд 2013, 111.
- Пено Здравко, *Катихизис – основ православне вере*, Донат граф, Београд 2010, 153 – 154
- Радојевић Миодраг, „Устав Кнежевине Србије од 1838. године (Турски Устав)“, у: *Политичка ревија*, год. 2011, број. 2.
- Симовић Дарко, „Европски уставни модели односа државе и цркве“, у: *Религија, политика, право*, Институт за упоредно право, Православна Митрополија Црногорско – приморска, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд – Будва 2015, 722,727,732.
- Fonović Cvijanović Teodora, Martinović Blaženka, Vitković Marčeta Vanessa, „Bog u leksikografskoj mreži”, у: *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 46 (2).